

Tava pēda uz manas rokas; vienmēr, Rafael

RASA JANSONE

Es ceru, ka manās kolāžās ir kāds pārgalvīguma elements – es uzasinu savas šķēres un metos virsū pašam Rafaelam. Es – Austrumeiropas māksliniece, nolieku sevi blakus viņam. Tas taču ir kaut kādā ziņā smieklīgi līdz izmisumam!

Stiprās mātes tēls ticis veiksmīgi kultivēts gan padomju laikos (“Māte varone” bija reāls padomju varas apbalvojums daudzbērnu ģimenēm), gan mūsdienu Latvijā, kad mātes varones izčākstējusi anekdote tika aizpildīta ar jauniem spēka vārdiem – ar dzimtas, ģimenes, jaunatgūtās valsts un nācijas mantru. Bet ne jau par sievietes spēku dažādas politiskās iekārtas un sabiedrības stāvējušas un stāv nomodā – tas ir cita veida spēks. Spēks, ar kuru gan māti varoni, gan mūsdienu jauno māmiņu noturēt viņai paredzētajā vietā – ļoti strīdīgajā situācijā, kad par katru cenu ir svarīgi panākt, lai viņa kļūst māte, un pēc tam tikpat svarīgi ir panākt, ka viņa nesūdzoties tiek galā ar jebko, kas nāks. Pretrunu, kas atklāsies starp ideāliem un realitāti, viņai nāksies atrisināt vienai un intensīvi; viņas mīlestība pret bērniem bieži vien tiks nežēlīgi izmantota. Mehānismi, ar kuriem mātes tiek sauktas pie kārtības, izlauzīsies vienkāršajā sarunvalodā, nevainīgos, labi domātos padomos un komplimentos – “tu taču nebūsi egoistiska un drīz dzemdēsi brālīti”, “tagad tu esi gandrīz kā Madonna”, “mūsu vecmāmiņām klājās nesalīdzināmi grūtāk”. Kā norādījusi trešā viņa amerikāņu feminsma teorētiķe Naomi Vulfa, uzstādījums, ka mātes pienākums ir būt stiprai, paredz ne jau veselīgu saziņu pašai ar sevi, bet gan kaut ko tumšu, vārdzinošu un mazohistisku – nejutību pret kaitējumu, kas vērstas uz pašu. Tādā ziņā klasiskā renesanses Madonna ir bijis viens no pirmajiem manuāļiem, viens no pirmajiem glancētajiem padomu žurnāliem, kādai jābūt ideālai mātei.

Mēmajai, neprotestējošajai sievietei Mariju nākas tikt galā ar vienu no sarežģītākajām prasībām, ar kādu dzīvē vien var sastapties, – ar prasību vispirms dzemdēt un tad ziedot savu bērnu kādas lielākas idejas vārdā. Vēlme un nepieciešamība saglabāt, uzturēt un izkopt neprotestējošas Marijas tēlu ir bijusi viena no Rietumu mākslas vēstures stūrakmeņiem. Traktātā par glezniecību Leonardo da Vinči (Leonardo da Vinci) rakstīja: “(..) pirms dažām dienām es redzēju gleznojumu ar eņģeli, kurš, tā vien izskatījās, Pasludināšanas ainas laikā cenšas izdzīt Mariju no viņas istabas, uzbrukumā izmantojot kustības, kādas varētu vērst vien pret kādu nīstamu ienaidnieku; un Marija, šķiet, galējā izmisumā mēģināja izmesties ārā pa istabas logu. Nekad nepieļaujiet tamlīdzīgas kļūdas [savos gleznojumos].” Nav zināms, kādu gleznojumu vai gleznojumu Leonardo tieši domājis. Britu mākslas vēsturnieks Maikls Baksandals (Michael Baxandall) savā rūpīgajā 15. gadsimta itāļu glezniecības analizē aprakstījis, piemēram, Botičelli domīgo, nedaudz svārstīgo madonnu, un tieši šī piecu sekunžu svārstīgā Madonna mūsdienās ļauj pārdomāt visu Botičelli daiļradi kopumā. Tomēr Rietumu glezniecība, kādu mēs to līdz nesenam laikam pazinām un apgūvām skolas solā, pieturējās pie Leonardo pamācībām. Jaunavai Marijai ir jāpieņem Dieva vēsts uzreiz, nepretojoties, neapstrīdot un neizskatot prasību kā potenciāli nežēlīgu pret viņu pašu kā māti. Kāda gan būtu bijusi pasaule, ja Leonardo būtu bijis mazliet piekāpīgāks, ja būtu ļāvis Madonnai mesties ārā pa logu? Ja viņš būtu pieļāvis šāda gleznojuma iespējamību nu kaut vai kā joku, ja ne kā nopietnu iebildumu pret pastāvošo lomu sadalījumu sabiedrībā, kurā sievietēm nākas pildīt to, ko viņām saka neapgāžamas autoritātes? Varbūt mēs dzīvotu pilnīgi citādā pasaulē un mākslas vēstures pieraksts būtu veidojies citādi. Iespējams, tāda pasaule būtu bijusi laipnāka, iecietīgāka pret mātēm un nolaisto acu madonna nebūtu kļuvusi par vienu no trakokrekliem, ar ko mātes tikušas sietas un sauktas pie kārtības. Dažādos avotos Baznīcas vēsturē Marija tikusi raksturota kā “debesjuma kāpnes”, “noslēgtais avots”, “aizzimogota strūklaka” vai “grāmata, kuru nedrīkst lasīt”, jo Marija, pretstatā visām pārējām sievietēm, bija ne tikai negrēkojošs, bet arī vesels, pabeigts ķermenis un kā augstākā lietderīguma piemērs un paraugs viņa tiek izrādīta visām sievietēm – arī caur Renesanses meistarų gleznojumiem. Vienlaicīgi gan iedvesmas avots (viņa ir sieviete, kas taču tika galā), viņa ir arī stingras subordinācijas rīks – bērns ir viss (jo sevišķi tāds bērns kā Kristus), bet māte ir vien trauks, ligzda, ala, kur šim bērnam izaugt. Bez Kristus un Dieva tā Kunga plāniem attiecībā uz Kristu, nebūtu nedz Marijas, nedz viņas pašas stāsta.

Tādēļ arī izstādei esmu devusi šo nosaukumu: "Tava pēda uz manas plaukstas; vienmēr, Rafael". Jaunajās lielizmēra kolāžās to vajadzētu spēt nolasīt vismaz vairākos līmeņos:

1) Renesanses gleznojumos Jaunava Marija ir tēlota tik apbrīnojami meistarību, ar tāda līmeņa glezniecības tehniku, kādu mūsdienās attīstīt ir faktiski neiespējami. Mums ir par maz laika un arī prasības pret mūsdienu mākslu ir pilnīgi citas. Latvijas Mākslas akadēmija gan piedāvā akadēmiskās glezniecības kursu un arī mākslas vēsture tiek mācīta tieši caur glezniecības vēsturisko sasniegumu mērauklu – tomēr vienmēr ir atvērts jautājums, cik daudz Rafaels (un pārējie Renesanses meistari) patiešām mums pieder – kā Rietumeiropas kopienas daļai? Cik patiešām mēs sevi paši jūtam kā piederīgus civilizētajai Vakareiropai ar tās dievnamiem un muzejiem? Rafaela oriģinālus, ko interpretēju savās lielizmēra kolāžās, es neesmu redzējusi, jo tie atrodas Vašingtonas un Florences muzejos. Cik Austrumeiropas mākslas studentam patiesībā ir pieejami šie Rietumu civilizācijas dārgumi? Bieži vien tie ir klātesoši tikai kā attēli grāmatās vai internetā – un saistīti ar sāpīgu ilgošanos. Cik liels ir glezniecības vēstures slogs uz katru mūsdienās gleznot gribētāju? Cik smaga ir Rafaela pēda uz manas rokas, kas grib turēt otu?

2) Uzstādījums, ka Renesanses meistari izpildīja kādu noteiktu pasūtījumu un klusībā izcīnīja savas ciņas, kāda drīkst vai nedrīkst tikt gleznota Jaunava Marija (Renesanses Itālijā, viņa, piemēram, nekādā gadījumā nedrīkstēja būt sarkanmate), ļauj man vēsturisko Mariju interpretēt kā burtiski izgrieztu attēlu no mācību grāmatas par skaistuma un ideālās mātes kanonu – un mēģināt to kombinēt ar attēliem no mūsdienu pamācību manuāliem sievietēm, ar attēliem no veselīga dzīves veida, ceļojumu un glancētajiem modes žurnāliem. Abi attēli kopā - Renesanses un mūsdienu sieviete, rada jaunu, saliktu tēlu, kurā nav iedomājama mūsdienu sieviete bez viņas vēsturiskās priekšgājējas – Marijas. Nav nošķirams, kura ir svarīgāka, kur viena sākas un otra beidzas. Renesanses meistari, gleznojot Jaunavu Mariju, par modeļiem bieži vien izmantoja savas māsas, kalpones vai mīļākās. Uzstādījums, ka Jaunava Marija ir zemes sieviete, kas pieļāva viņas attēlošanu kā, piemēram, zemnieci ar basām kājām, nevis kā Bizantijas mākslas kanona Debesu Valdnieci, kļuva aktuāls tieši Renesansē.

3) Jaunava Marija, Kristus mamma, ir izteikti duāls tēls. No vienas puses, viņa, būdama sieviete, atstāja savas pēdas Rietumu domas vēsturē un tika gleznota neskaitāmos variantos viscaur Eiropā. Bet no otras puses – kā jau vēsturiskais apraksts manā tekstā atklāja – būdama sieviete, viņa palika stingrā pakļautībā vīriešu pārvaldītās sabiedrības rāmjos. Uz to norāda mazā Jēzus uzliktā pēdiņa uz mātes plaukstas un pēdas – Viņš ir svarīgāks par māti. Nav iedomājama protestējoša, kliegājoša, nikna Jaunava Marija. Tādā ziņā – tava pēda uz manas plaukstas – jālasa kā vēsturisks komentārs sievietes mātes vietai un lomai arī (diemžēl) mūsdienu sabiedrībā. Nav nekāds noslēpums, ka, tieši kļūdamas mātes, jaunas sievietes nonāk nabadzības un emocionālas ievainojamības riska zonā gandrīz vai neizbēgami.

4) Un tajā pat laikā es pieļāju šī nosaukuma lasīšanu arī kā joku un ķircināšanos. Es ceru, ka manās kolāžās ir kāds pārgalvīguma elements – es uzasinu savas šķēres un metos virsū pašam Rafaelam. Es – Austrumieropas māksliniece, nolieku sevi blakus viņam. Tas taču ir kaut kādā ziņā smieklīgi līdz izmisumam!

Rasa Jansone ir zināma kā māksliniece un publiciste, kas jau ilgstoši nodarbojas ar mātbūšanas jautājumu neredzamo, nepieklājīgo un sāpīgo pusi – to pusi, kuras apzināšana un iecelšana publiskās uzmanības lokā Latvijā norisinās salīdzinoši nesen.

ALMA

Tērbatas iela 64 RĪGA LV - 1001
+371 29155572
alma@galerija-alma.lv
www.galerija-alma.lv

Izstādes laiks: **23.02. – 19.04.2024.**